

УДК 336.242:339.543

Данкевич Є.М.*доктор економічних наук,
професор кафедри екологічної безпеки
та економіки природокористування,
директор**Науково-інноваційного інституту екології та лісу
Житомирського національного агроекологічного університету***Данкевич В.Є.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ЗЕД, докторант
Житомирського національного агроекологічного університету*

ЕКОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ НА МИТНИЦІ

ENVIRONMENTAL CONTROL OF AGRICULTURAL PRODUCTS FOR CUSTOMS

АНОТАЦІЯ

Досліджено питання ефективності здійснення екологічного контролю сільськогосподарської продукції на митниці, а також запропоновано механізми його вдосконалення. Встановлено, що характерною тенденцією є нарощування експорту сільськогосподарської продукції до країн ЄС. Обґрунтовано, що важливим напрямом посилення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, що експортується, є дотримання екологічних норм ЄС. Доведено, що більшість продовольчих ринків висувають однорідні вимоги до сільськогосподарської продукції: безпеку та якість, забезпечення принципів HACCP та вимог Codex Alimentarius. Охарактеризовано етапи підготовки екологічної документації при експорті сільськогосподарської продукції. Розглянуто основні положення директиви Ради ЄС 2000/29/ЄС, яка визначає вимоги до рослин та продуктів рослинного походження, що ввозяться на територію ЄС.

Ключові слова: екологічний контроль, експорт, сільськогосподарська продукція, державний кордон, митниця, фітосанітарні норми.

АННОТАЦИЯ

Исследован вопрос эффективности осуществления экологического контроля сельскохозяйственной продукции на таможене, а также предложены механизмы его совершенствования. Установлено, что характерной тенденцией является наращивание экспорта сельскохозяйственной продукции в страны ЕС. Обосновано, что важным направлением усиления конкурентоспособности отечественной экспортируемой продукции, является соблюдение экологических норм ЕС. Доказано, что большинство продовольственных рынков выдвигают однородные требования к сельскохозяйственной продукции: безопасность и качество, обеспечение принципов HACCP и требований Codex Alimentarius. Охарактеризованы этапы подготовки экологической документации при экспорте сельскохозяйственной продукции. Рассмотрены основные положения директивы Совета ЕС 2000/29/ЕС, которые определяют требования к растениям и продуктам растительного происхождения, ввозимых на территорию ЕС.

Ключевые слова: экологический контроль, экспорт, сельскохозяйственная продукция, государственная граница, таможня, фитосанитарные нормы.

ANNOTATION

In this article we explored the question of environmental control of agricultural products at customs and proposed mechanisms for its improvement. We found that a typical trend is to increase agricultural exports to the EU. The study proved that an important direction of strengthening the competitiveness of domestic products exported, there is compliance with environmental standards of the EU. We proved that most food markets impose uniform requirements for ag-

ricultural products – safety and quality, ensuring the HACCP principles and requirements of Codex Alimentarius. This article describes the stages of preparation of environmental documentation for exports of agricultural products. We have reviewed the main provisions of Council Directive 2000/29/EC, which defines requirements for plants and plant products imported into the EU.

Keywords: environmental control, export, agricultural products, state border, customs, phytosanitary standards.

Постановка проблеми. Входження України у світовий ринковий простір є одним із найважливіших процесів інтеграції її підприємств у зовнішньоекономічне середовище. Розгортання процесу глобалізації зовнішніх зв'язків українських підприємств може відбуватися лише при урахуванні усіх вимог до експортованої продукції, особливо екологічних. Україна не залишається осторонь цих процесів і в останні роки, активно взаємодіючи зі світовими ринками агропромислової продукції, змогла заявити про себе як про країну, яка має усі передумови зайняти у світі позиції провідного експортера [3]. Якщо раніше зовнішньоекономічні зв'язки здійснювалися лише спеціалізованими зовнішньоекономічними організаціями, то тепер кожне підприємство в Україні одержало право самостійного виходу на зовнішній ринок, тобто самостійно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність.

Потенціал аграрного сектора економіки в умовах набуття Україною членства в СОТ та майбутніх євроінтеграційних перспектив певною мірою оцінюється з позицій забезпечення та гарантування стандартів якості та безпеки агропродовольчої продукції. Досвід Європейського Союзу свідчить, що питання якості продукції є домінуючою проблемою для всіх країн-членів і найбільше – для претендентів на вступ до ЄС [6]. Необхідною умовою виходу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції на нові ринки є дотримання екологічних вимог виробництва та адаптація до сучасних технологічних циклів виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема екологічного контролю сільськогосподарської продукції на митниці була предметом активного дослідження М. Бринчука, О. Козир, О. Колбасова, Ю. Шемшученка та ін. На теренах СНД забезпеченню екологічної безпеки при експорті сільськогосподарської продукції свої праці присвячують: Х. Ісаков, Л. Усманова, Ш. Файзієв, С. Ярандайкін, Т. Ковальчук, Л. Струтинська-Струк, В. Петрина та ін. Концептуальні, методологічні, організаційно-правові засади екологічного аудиту знайшли наукове обґрунтування в працях І. Басанцова, О. Бондара, Г. Білявського, Л. Гуцаленко, О. Кожухова, Р. Кулика, В. Навроцького, О. Пантелейчука, Ю. Саталкіна, М. Пилипчука, В. Шевчука Л. Юрченка та ін. Водночас наразі залишається багато невирішених питань, пов'язаних з дотриманням технологічних норм виробництва та експорту продукції, автоматизацією роботи митниці, адаптації вітчизняних товаровиробників до вимог на сільськогосподарську продукцію на світових ринках.

Метою статті є вивчення специфіки екологічного контролю сільськогосподарської продукції на митниці в умовах нарощування експортного потенціалу вітчизняними товаровиробниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед тим як експортувати сільськогосподарську продукцію, потрібно з'ясувати, чи цей товар є об'єктом екологічного контролю, і чи взагалі його можна провезти. Екологічний контроль на кордоні проводиться з метою дотримання підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності та господарювання, громадянами, а також іноземними юридичними і фізичними особами без громадянства, які перетинають кордон України, вимог природоохоронного законодавства України.

Екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон України проводиться відповідно до Указу Президента України від 16 грудня 1993 р. № 596/93 «Про Комплексну програму розбудови державного кордону України» та п. 4 постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 1995 р. № 198 «Про здійснення екологічного контролю у пунктах пропуску через державний кордон» [2; 5].

До екологічного контролю при перевезенні через кордон вантажів подаються такі документи: декларація на вантаж, контракт, вантажна накладна (фактура-специфікація, рахунок-специфікація, рахунок-проформа, рахунок-фактура, СМР-міжнародна накладна), сертифікат, дозвіл на переміщення небезпечних вантажів відповідно до режимів переміщення (ввезення, вивезення, транзиту), сертифікат походження або інший документ торгово-промислової палати, що засвідчує походження товару, фітосанітарний сертифікат. Всі транспортні засоби і вантажі повинні мати маркування, яке попереджує про небезпечний характер вантажу, мати найменування товару,

серійний номер ООН, класифікаційний шифр, а на упаковці додатково повинна бути інформація про верх та наявність крихкої тари [11].

Сільськогосподарська продукція, яка ввозиться на митну територію України, у тому числі на митні склади (крім випадків її транзиту), підлягає обов'язковій сертифікації (крім продукції, призначеної для виробничого використання), санітарно-епідеміологічному, радіологічному, а у разі ввезення товарів 1 та 2 груп товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності – ветеринарному контролю [10]. При цьому сертифікати, видані уповноваженими органами нерезидентів, беруться до уваги виключно у випадках, коли взаємне визнання таких сертифікатів передбачено нормами відповідних міжнародних угод. Кабінет Міністрів України може тимчасово обмежувати ввезення сільськогосподарської продукції походженням з країн, де був оголошений або стосовно яких був оголошений Україною або іншими країнами карантин. Рішення щодо зазначеного обмеження має бути оприлюдненом.

Продукти, призначені для продажу населенню, що підпадають під визначення 2-21 груп товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, можуть бути випущені з-під митного контролю на територію України з країн, вільних від карантину, за умови наявності на тарі (коробах, упаковках, розфасовках), відомостей про назву продукту, масу, склад, із зазначенням переліку використаних у процесі виготовлення інших продуктів харчування, харчових добавок, барвників тощо, вмісту хімічних речовин або сполук, а також сертифіката походження таких продуктів [1; 8]. Окремо наводяться відомості про енергомісткість, дату граничного строку використання, побічні ефекти споживання або про їх відсутність, назву консервантів за їх наявності, місце виготовлення, найменування й адресу виробника таких продуктів та посилання на власника торгової марки за його наявності. Зазначені відомості мають бути виконані українською мовою за винятком торгової марки, логотипу компанії чи її назви або власної назви продукту, що можуть виконуватися іноземними мовами.

Дотримання екологічних норм є необхідною передумовою розширення вітчизняного експорту сільськогосподарської продукції. У сучасних умовах перспективними для України є ринки ЄС, Китаю, Індії та країн Близького Сходу. У сучасних умовах більшість ринків висувають однорідні вимоги: безпечність та якість продукції, забезпечення принципів НАССР та вимог Codex Alimentarius [12]. При експорті сільськогосподарської продукції кожен експортер має пройти декілька етапів підготовки екологічної документації (табл. 1).

Необхідною умовою при експорті сільськогосподарської продукції є наявність екологічного паспорта. Основу екологічного паспорта становлять узгоджені та затверджені показники

виробництва, дозволи на природокористування (ліцензії), статистична звітність, результати інвентаризації джерел забруднення, нормативно-технічні документи тощо. Екологічний паспорт доповнюють і коригують при зміні технології виробництва, заміні устаткування.

Екологічний паспорт, який надається митним органам, складається з таких розділів: 1) загальні відомості про підприємство; 2) природно-кліматична характеристика району розташування підприємства; 3) відомості про технологію виробництва; 4) сертифікат на сировину; 5) характеристика земельних ресурсів і ділянки, на якій розташоване підприємство; 6) характеристика викидів в атмосферу; 7) характеристика відходів виробництва; 8) розміщення відходів виробництва; 9) характеристика екологічної діяльності підприємства, в тому числі: витрати на природоохоронні заходи; платежі за викиди і скиди; платежі за використання природних ресурсів. Екологічні паспорти (сертифікати) розробляються на окремі види природних ресурсів, готову продукцію виробництва, на технологію виробничого процесу.

Характерною тенденцією останніх років є розширення експорту вітчизняної продукції на ринки країн ЄС (табл. 2). У торгівлі України з ЄС як ключовим торговельним партнером спостерігається постійна динаміка зростання зовнішньої торгівлі. Особливо це проявляється в частині аграрного експорту, який за період 2010–2014 рр. збільшився більш ніж у 2 рази, при зростанні імпорту – в 1,2 рази. В Україні триває тенденція посилення експортної орієнтації аграрного сектора економіки.

Окрім цього, товари, що ввозяться на митну територію ЄС, мають відповідати санітарним і фітосанітарним вимогам ЄС щодо захисту здоров'я людей і тварин. Ці вимоги класифікуються у секторах безпеки продуктів харчування

та кормів, здоров'я рослин і громадського здоров'я. Правила ЄС, що регулюють експорт та імпорт продовольства встановлені Регламентом ЄП та Ради ЄС № 882/2004 від 29.04.2004 р. (контроль за дотриманням законодавства у сферах продуктів харчування, кормів, здоров'я та благополуччя тварин) та Регламентом ЄП та Ради ЄС № 854/2004 від 29.04.2004 р. (спеціальні правила організації офіційного контролю щодо продуктів тваринного походження призначених для споживання людиною) [9].

Продукти харчування, які ввозяться на територію ЄС мають відповідати умовам, які включають: загальні принципи і вимоги харчового законодавства (Регламент ЄП та Ради ЄС № 178/2002); реєстрацію імпортерами ЄС постачальників продукції з країни походження товару; загальні правила гігієни харчових продуктів та специфічні вимоги до гігієни харчових продуктів тваринного походження; правила щодо мікробіологічних критеріїв харчових продуктів; правила щодо залишків пестицидів, ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у продуктах харчування; спеціальні правила щодо генетично-модифікованих харчових продуктів та кормів, біо-білків і нових продуктів; спеціальні правила щодо окремих груп продовольчих товарів (мінеральних вод, какао, швидкозаморожених харчових продуктів) і продуктів харчування, спрямованих на конкретні групи населення (продукти для немовлят і дітей); конкретні маркетингові вимоги та вимоги щодо маркування, вимоги щодо вихідних матеріалів, складових кормів і кормів, призначених для конкретних поживних цілей; загальні правила щодо матеріалів, призначених для контакту з харчовими продуктами [7].

Імпорт тварин і продуктів тваринного походження здійснюється у відповідності до таких правил: країна-експортер має бути включена

Таблиця 1

Етапи підготовки екологічної документації при експорті сільськогосподарської продукції

Етап	Характеристика
I	Підприємство повинно вивчити законодавчі вимоги країни, до якої воно планує експортувати продукцію, та оцінювати свої виробничі можливості. Загальною основою вимог до безпечності сільськогосподарської продукції є принципи НАССР та норми Codex Alimentarius. Для їх впровадження потрібні кошти. З огляду на це, першочерговим є питання, на який обсяг експорту товаровиробник розраховує для того, щоб компенсувати усі пов'язані витрати.
II	Необхідно здійснити кваліфікований внутрішній аудит поточного стану агропідприємства, який може проводитися як спеціалістами підприємства, так і запрошеними фахівцями. Такий аудит допоможе попередньо зрозуміти, наскільки підприємство готове для подальшої перевірки Держветфітослужбою України та можливими іноземними місіями, й своєчасно намитити плани щодо коригування, зекономивши час та кошти. На цій стадії буде доречним дослідити загальний стан підприємства – новозбудоване чи реконструйоване, чи будуть актуальними проблеми санітарних зон, якість використовуваної води, стан очисних споруд тощо.
III	За результатами внутрішнього аудиту потрібно запровадити необхідні зміни в корпоративному управлінні, технічному стані підприємства, процесі виробництва, дотримання стандартів якості та безпечності сільськогосподарської продукції.
IV	Необхідно узгодити обсяги експорту та номенклатуру експорту з покупцями продукції. Здійснюється перевірка підприємства Держветфітослужбою України на основі параметрів DG SANCO та FVO.
V	Отримання єврономера, відповідно до якого підприємство може активно працювати з іноземними партнерами, приділяючи особливу увагу виконанню договірних зобов'язань вчасно і у повному обсязі, постійно дотримуючися контролю якості та безпечності.

Джерело: власні дослідження

до списку держав, яким дозволено експортувати відповідну категорію продукції до ЄС; продукти тваринного походження можуть бути імпортовані на територію ЄС за умови їх виробництва на затверджених переробних підприємствах, в країні-експортері; увесь імпорт тварин і продуктів тваринного походження має супроводжуватися сертифікатом здоров'я, виданим офіційним ветеринарним компетентним органом країни-експортера; кожна партія товару підлягає перевірці на пункті пропуску, де перетинається митний кордон ЄС.

У разі, якщо у країні-експортері зафіксовано спалах ветеринарного захворювання, яке становить серйозну загрозу для тваринного або громадського здоров'я, Євросоюзом застосовуються тимчасові захисні заходи, у тому числі призупинення імпорту з усієї або частини території країни.

Директива Ради ЄС 2000/29/ЄС від 8.05.2000 р. визначає основні вимоги, які застосовуються до рослин та продуктів рослинного походження, що ввозяться на територію ЄС. Зокерма, при імпорті продукції рослинного походження має бути представлено фітосанітарний сертифікат, виданий компетентним органом країни-експортера, проведено процедури фітосанітарного контролю на пункті пропуску, де перетинається митний кордон ЄС. Крім того, до насіння і посадкового матеріалу, що імпортується до ЄС, висуваються специфічні маркетингові умови.

У сучасних умовах глобалізації товаровиробникам, що планують експортувати сільськогосподарську продукцію, необхідно слідкувати за специфікою митного контролю та вимогами до продукції у країнах імпортерів при цьому модернізувати обладнання для виробництва конкурентоспроможної продукції. Такі українські підприємства, як: філія «Переробний комплекс» ТОВ «Вінницька птахофабрика» (Вінницька область), ТОВ «Птахофабрика Снятинська «НОВА» (Івано-Франківська область), ТОВ «Комплекс «Агромарс» (Київська область), та ПрАТ «Миронівська птахофабрика» (Черкаська область) змогли досягти значного влас-

ного прогресу й експортувати свою продукцію до ЄС, що, безумовно позитивно вплинуло і на якість їхньої продукції, і на фінансові результати їх діяльності. Навіть сама підготовка до налагодження експорту до ЄС може стати вдалим стартом для підвищення якості продукції та зміни статусу «регіонального виробника», відкриває перспективу. Навіть, якщо експорт до ЄС поки не здається вигідним, запроваджені зміни теж позитивно вплинуть на якість продукції та розширять можливості щодо виходу на альтернативні ринки.

Аналіз практики роботи митних служб у країнах Європи засвідчує, що з року в рік вони поступово відходять від фіскальних функцій і дедалі більше уваги приділяють створенню максимально сприятливих умов для розвитку зовнішньої торгівлі, а також захисній роботі при імпорті сільськогосподарської продукції. Ці кроки є об'єктивним наслідком створення прозорого митного законодавства, контролюваного ринку та прозорої роботи підприємств у цих державах. Останні події свідчать, що українська держава також переходить до цього. Дана робота дасть можливість поряд із вирішенням насущних питань у боротьбі із корупцією забезпечити прискорення процедури митного оформлення сільськогосподарських вантажів.

Важливим наразі є удосконалення інформаційної інфраструктури Держмитслужби України, зміцнення митної безпеки України, адаптація до комп'ютеризованої транзитної системи ЄС, оперативне отримання актуальної і достовірної інформації про зовнішньоекономічні операції, створення умов для прискорення процедур митного контролю та оформлення, поліпшення інформаційного обслуговування населення, запровадження обміну інформацією про товари та транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України, з митними адміністраціями іноземних держав.

Висновки. Міжнародною вимогою сучасного ринку сільськогосподарської продукції є її відповідність якісним, екологічним характеристикам процесу виробництва. Більшість аграрних

Таблиця 2

Динаміка експорту агропродовольчої продукції з України до ЄС за товарними групами, млн дол. США

Товарні групи	Рік					2014 до 2010, %
	2010	2011	2012	2013	2014	
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	14,14	22,48	30,1	55,1	137,0	у 9,7р.
II. Продукти рослинного походження	969,1	2076,7	3330,2	3136,7	2936,3	302,9
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	631,9	666,4	821,6	500,5	793,0	125,5
IV. Готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої і оцет; тютюн та його замінники	331,4	431,7	745,1	776,0	899,3	271,4
Разом	1946,54	3197,28	4927	4468,3	4765,6	-

Джерело: [12]

підприємств України функціонують без врахування екологічної політики держави, яку розроблено відповідно до стандартів міжнародного ринку серії ISO 14000 та ISO 9000. Така діяльність унеможливує розширення ринків збуту виробленої продукції на світовий ринок, а її виробництво робить не конкурентоспроможним та малорентабельним.

Одним із найголовніших завдань забезпечення екологічної безпеки держави є контроль за якістю та безпечністю продукції вітчизняних товаровиробників та недопущення потрапляння на її територію небезпечних для здоров'я та оточуючого середовища речовин. Для досягнення зазначеної мети необхідно встановити ефективний контроль за переміщенням територією України небезпечних об'єктів та речовин, що ґрунтується на забезпеченні наступних складових: вдосконалення та врахування європейських стандартів під час розробки нормативно-правових актів із зазначеного питання; захищеність державних службовців та підвищення авторитету державної служби; забезпечення постів екологічного контролю новітньою апаратурою контролю та вдосконалення методів їх застосування; співпраця та обмін досвідом із зацікавленими службами, міжнародними організаціями. Вирішення даних завдань можливе лише при ефективній роботі митниці з використанням світового досвіду.

Оновлення митної системи є комплексним та вкрай складним завданням, реалізація якого неможлива без системних законодавчих перетворень. Впровадження запропонованих ініціатив стане відображенням найкращого європейського та світового досвіду в галузі митної справи та дозволить значною мірою інтегрувати положення Європейського права в національне законодавче поле. Не менш важливим фактором для вдосконалення митної системи України є автоматизація процедур митного оформлення товарів, тобто максимальне виключення «людського фактору» при здійсненні митних процедур (обліку, аналізу ризиків, відбору для постаудиту тощо), що має на меті значно зменшити корупційну складову в діяльності посадових осіб митниці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Експорт/Світ/Зернові // Звіт USDA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agrochart.com/uk/usda/section/13/zernov/attribute/9/exports/>.
2. Європейська Угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Клименко І.В. Три роки членства в СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період: аналітична доповідь / І.В. Клименко, О.А. Федірко, І.В. Ус; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.
4. Кобута І.В. Аграрні аспекти створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС / І.В. Кобута // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 31-38.
5. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
6. Маханьова Ю.М. Визначення компаративних переваг експорту продукції агропромислового сектору України в умовах членства в СОТ та асоціації з ЄС / Ю.М. Маханьова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право : науковий журнал УДУФМТ. – 2014. – № 5-6. – С. 46-60.
7. Осташко Т.О. Надзвичайні заходи СОТ для захисту ринків агропродовольчих товарів : монографія / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко-Холда ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 224 с.
8. Оцінка можливостей розширення і заміщення ринків збуту для продукції підприємств реального сектору України : монографія / За заг. ред. проф. М.О. Кизима, проф. І.Ю. Матюшенка; Ю.М. Маханьова та ін. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2014. – 280 с.
9. Оцінка наслідків членства України у Світовій організації торгівлі : монографія / За заг. ред. проф. М.О. Кизима, проф. І.Ю. Матюшенка; Ю.М. Маханьова та ін. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2014. – 212 с.
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення державного контролю товарів, що переміщуються через митний кордон України» від 5 жовтня 2011 року № 1031) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення екологічного контролю в пунктах пропуску через державний кордон» від 20 березня 1995 року № 198) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
12. Food and Agriculture Organization of the United Nations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://faostat.fao.org/site/567/default.aspx#ancor>.